

7-86930966	21/07/2023	האַרץ - תרבות וספרות	עמוד 1	1	28.19x48.49
ת 190ריסמבחר מכתבים ורשימות ורישומים - מאת ברונו שולץ - 25910					

רימיתי את העולם באיזו הברקה, אבל באמת אין בי כלום

יצירתו של הסופר היהודי-פולני ברונו שולץ שנרצח בשואה מוכרת אצלנו בזכות הספר "חנויות קינמון / בית המרפא בסימן שעון החול". פחות ידועים, אם בכלל, הם מכתביו, שבהם הביע את מחשבותיו האמיתיות והכמוסות ביותר באופן נוקב וללא העמדות הפנים המקובלות. מכתבי שולץ אל ידידיו וידידותיו היו עורק חיים חיוני שחיבר אותו, כבן העיירה הפרובינציאלית דרוהוביץ', אל העולם התרבותי והספרותי של פולין שבין שתי מלחמות העולם. הנה מבחה מהמכתבים בתרגום ראשון לעברית. תירגמה מפולנית מרים בורנשטיין. ערך יעקב גולומב

ברונו שולץ

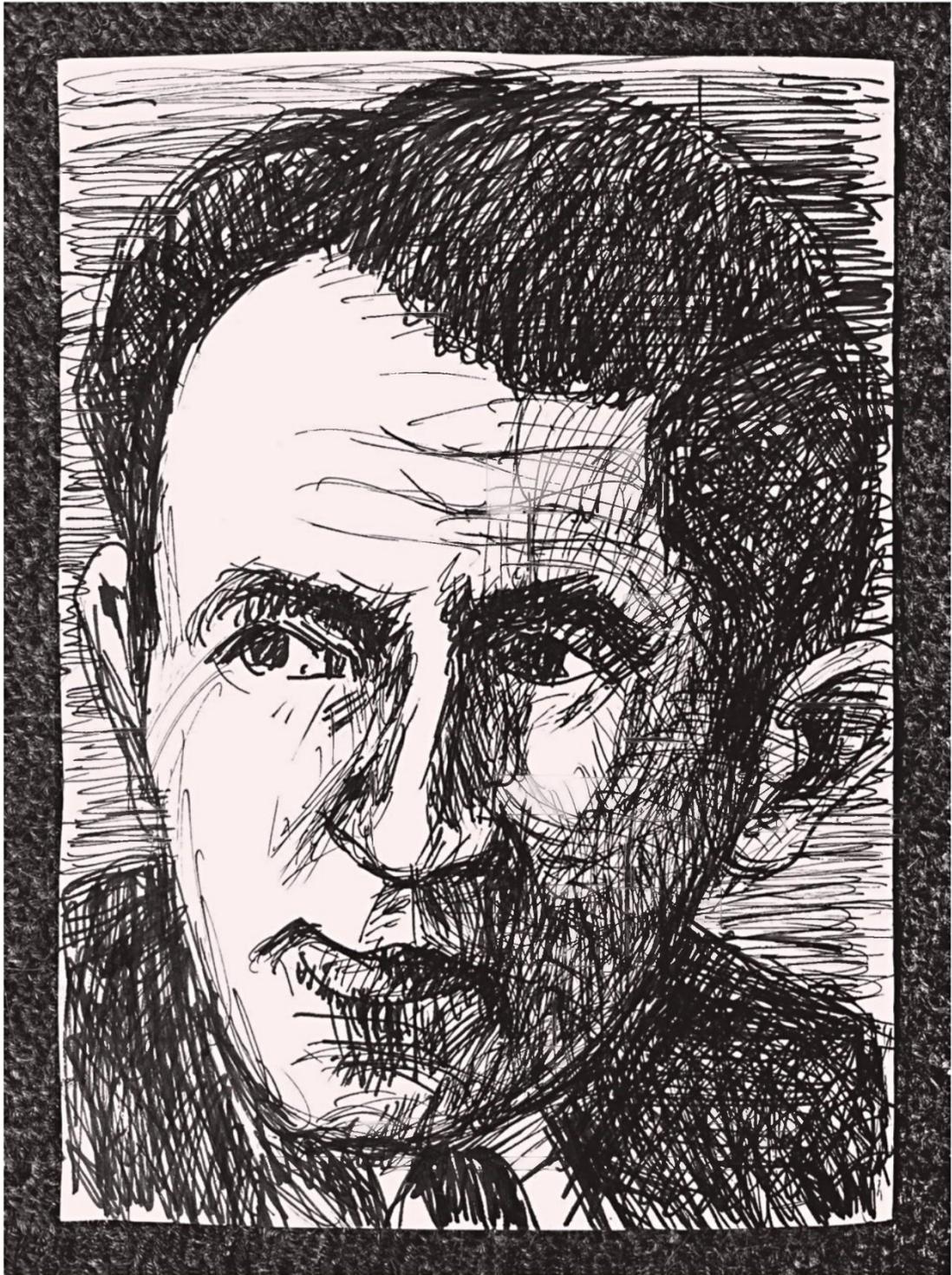
אל רומנה הלפרן
גבירתי היקרה!

ודה על הידיעות ועל הדעות שתמיד מעניינות אותי, כיוון שהן נוגעות לענייני, ואנשים הרי אינם יודעים שובע כשמישהו מספר להם על עצמם. מאז כתבתי אליך נעשה מצבי חמור מאוד; לא מצבי החיצוני אלא מצבי הפנימי הוא שהי חמיר מאוד. רוחי נפלה לחלוטין. אמרתי לעצמי שאינני צייר ואינני סופר, ואפילו לא מורה הגון. נראה לי שרימיתי את העיר לם באיזו הברקה, אבל באמת אין בי כלום. ניסיתי לוותר על היצירה, לחיות כמו אדם מן היישוב וזה נראה לי עצוב מאוד. נוסף לכך, קיומי היומיומי תלוי באמנות שלי, כי בנכסים שאימצתי מתחום האמנות אני מטייע בהוראה הפגומה שלי. במחשברי מתי הייתי כבר ללא עבודה ובדלות נוראה. כשאני רואה את מקבצי הנדרבות בעיר, את המשוגע המקומי בכלויי סחבות, אני חושב: אולי בקרוב גם אני איראה כמוהם. את יודעת שאיני מוכשר לשום עבודה הגונה. איני מצליח לגבור על עצמי, איני מצליח למצוא שום קסם בהוראה. ובכך אני שונה תכלית שינוי מעמיתי המורים. הייתי רוצה להתבטל, לא לעשות דבר, לשוטט – לשי בוץ קצת חת מן הנוף, מן הרקיע הפתוח אל עולמות נצחיים בשפע ענניו לפנות ערב. אולי אז היתה חזרת אלי המנגינה, אולי הייתי נשטף שוב בגל של פרנזה. חובותי המקצועיות ממלאות אותי אימה, גועל, מקפיאות את שמחת החיים. מקרב האכטלה הכללית בחברה שומעים רק אימים והתריעות. החובה צומחת לממדים אפוקליפטיים. האיום בקיצוצים מרחף מעל כולם. לפני כמה שנים עוד אפשר היה לחוש במקצוע זה שלויה ונמל מבטחים, מעגן בטוח לחיים. היו קצת קורת רוח ושמחה. עכשיו השמחה גורי שה מחיינו, ובלי שמחה, בלי תוספת קטנה של שמחה – איני יודע ליצור. רק אנא אל תספרי לשטטורם על חוסר הרצון שלי לעבוד; הוא לא אוהב את זה אצל אנשים, אף שהוא כליכך מבין את הוולת.

את טועה אם את סבורה שהסבל דרוש ליצירה. זהו דפוס מחשבה ישן ונרדש – אולי נכון לפעמים – אבל לא במקרה שלי. אני זקוק לשקט טוב, קצת שמחה חשאית ומוזינה, קצת תשוקה להתבוננות פנימית, לשקט, לאור. איני יודע לסבול. הסבל אינו מעצים אותי. ואולי אני טועה. איני מתכתב עם אף אשה פרט ליונה. חבל שלא הכרנו לפני כמה שנים. אז עוד ידעתי לכתוב מכתבים יפים מאוד. מן המכתבים שלי נוצרו בהדרגה חנויות קינמון. המכתבים האלה ברובם נשלחו לגברת דבורה פוגל, מחברת פריחת השיטה. רוב המכתבים האלה אכרו. קריאה בכתבי עת ספרותיים עכשוויים מרגיזה אותי. אני רואה כמה אנשים כותבים – ואני כלום. אני מודה לך מאוד, אך אל תטרחי ואל תשלחי את חרשות ספרותיות. איני יודע אם אקרא בהם. איני

רונו שולץ (1892–1942), הסופר והצייר היהודי-פו' לני שנרצח בשואה, נחשב בעיני רבים לאחד מיוצרי הפרווה הפולנים הגדולים ביותר במאה העשרים ומהי רגישים שבסופרים האירופאים-היהודים והמיוסרים שבהם. יצירתו הספרותית מוכרת אצלנו בזכות הספר "חנויות קינמון / בית המרפא בסימן שעון החול" (ראה אור לראשונה ב-1978 בתרגום אורי אורלב, רחל קליימן ויורם ברונובסקי בהוצאת שוקן, ובתרגום חדש של מירי פו ב-2018 בהוצאת כרמל). פחות ידועים, אם בכלל, הם מכתביו, שבהם הביע את מחשבותיו האמיתיות והכמוסות ביותר באופן נוקב וללא העמדות הפנים המקובלות.

מכתבי שולץ אל ידידיו וידידותיו היו עורק חיים חיוני שחיבר אותו אל העולם התרבותי והספרותי של פולין שבין שתי מלחמות העולם. הם מעידים בין השאר על הקשרים שקיים עם קבוצת הסיופרים והמשוררים הפולנים המודרניים החשובה "סקַמנְדֵר" (Skamander) וחבריה, בראש וראשונה יוליאן טובים.

איור: ערן וולקובסקי

למרות התלונות הרבות המשובטות במכתבים, בין השאר על תחושת המנחק בעיירתו הפרובינציאלית דרוהוביץ' ובי משרתו כמורה בתיכון, ניכרות בהם אהבת החיים והשאיפה לפרוץ באמצעות עולמות היצירה. המכתבים, המתפרסמים לראשונה בעברית, מגלים פנים חדשות ביצירתו של שולץ ויש בהם גם כמה מפתחות ליצירתו העוורים לפענח את מכי לול מסתריה ומבוכותיה.

לפנינו תחילה מכתבים אל רומנה הלפרן (1900–1944), שלמדה בבית הספר הגבוה לאמנות התיאטרון ועבדה במי שרדי חברת סרטים בוורשה. היא היתה חובבת ספרות ואמי נות וכך הכירה את שולץ. במלחמת העולם השנייה היא נרצחה בעקבות הלשנה. מכתבים רבים של שולץ אליה נמצאו בדירתה בוורשה, וזה גוף המכתבים הגדול והחשוב ביותר של שולץ. לאחריהם מכתב אל יוליאן טובים (1953–1894), מהמשוררים הפולנים הבולטים בין שתי מלחמות העולם ובפולין הקומוניסטית ושהיה ממקימי קבוצת המי שוררים סקמנדר.

האם תוכלי לעשות משהו בעניין הרישום הפיקטיבי שלי כמתגורר בשלויה? בפרובינציה של שלויה די בהוכחה של רישום כתובת בת שבועות אחרים – כך אמר לי עורך דין אחד בקטוביץ. איך עושים את זה? אבל אל נא תדאג בקשר לכך. יש לך די צרות משלך וגם סטף עדיין חולה. אמתין עד שיבריא.

גברת רומה יקרה!

תודה לך על תשובתך המהירה ועל המלים הטובות. אם אין לו לאדם ביטחון עצמי ואמונה – טוב לו מאוד לקבלם מורים, אם כי אין זה תחליף מלא. לי חסר אולי לא העדר אמונה בכשרונותי, אלא משהו כללי יותר: אמון בחיים, ביטחון בגורל, אמונה שהקיום נוטה לי חסר בסופו של דבר. היו לי כל אלה פעם, ואפילו לא ידעתי על כך. האמון הזה, הביטחון, פותח בנו מאגרי יצירה: הוא האקלים העשיר, השָבֵע והחם שבו מבשילים הפירות המאוחרים, קשי הקיום האלה. המקרים שבהם אירועים טרגיים נחיים נהפכים למקור של יצירה – אלה לא מובנים לי. הסוג הזה של פרודוקטיביות הוא בוודאי שונה מאוד משלי.

אם ארצה להבין את מצבי הנוכחי, עולה לפני תמונה של מי שהקיץ משינה עמוקה. מי שמתעורר אל המציאות עדיין רואה את עולם החלומות השוקע בשכחה; בעיניו מרצדים עדיין צבעיו השוקעים ותחת שמורותיו הוא חש בעמקי החלום – והנה כבר נדחף אליו עולם המציאות החדש, הרעגן, והוא, עדיין מלא בעצלות-פנימית, מניח, בהיסוס מזה, לעולם החדש

7-86930966	21/07/2023	האַרץ - תרבות וספרות	עמוד 1	1	28.19x48.49
ת 190ריסמבחר מכתבים ורשימות ורישומים - מאת ברונו שולץ - 25910					

מכובדי היקר!

תודה! לא ציפיתי לזה, אך בעמקי נשמתי ביקשתי, תבעתי בעוז, את תגובתך. בעמקי הלהט והנחישות של הספר היה גם הגעגוע הישן הזה. הרגעת אותו, אדוני, היום בתוכי, השבעת ומילאת עד כלות. איזה סיפוק!

זה הגיע קצת באיחור – לא באשמתך. לפני שנים, כאשר באת להופעה בדרוהוביץ', הייתי באולם, התבוננתי כך בנקמנות ובמרי, מלא הערצה אפלה. סיפור ישן. היו בין שיריך כאלה שהביאו אותי או לכלל יאוש מרוב הערצה חסרת אונים. זה כאב – לקרוא בהם שוב ושוב ובכל פעם מחדש לגלגל אל ראש ההר את גוש ההערצה הכבד הזה, שמשש לפני הפסגה צולל למעמקים, חסר אונים נוכח המדרון התלול של ההתפעמות. השירים האלה כילו אותי אז ובריבזמן גרמו לי התעלות, תחושה של כוחות ניצחון על-אנושיים שיעמדו ביום מן הימים לרשותו של אדם משוחרר ומאושר. באותה עת נשאתי בתוכי אגרה על "עידן הגאונות" ששרר לכאורה אי־פעם בחיי, לא ממוקם בשום לוח שנה, מתעלה מעל הכרונולוגיה, עידן שבו כל הרברים נשמו את זוהר צבעי האל והשמים כולם נספגו באנחה אחת, כמו גמיעה גדולה של כחול כהה טהור. לאמיתו של דבר מעולם לא היה עידן כזה. אבל בשירים שלך הוא היה מוחשי ובוהק, כמו עין הטווס הנוטפת תכלת מתוך צעקת ריסייה... הוא היה כמו קן נסער של יונקי דבש... לימדת אותי שכל מצב נפשי, אם רק נשכיל לרדוף אחריו למעמקים, יוביל דרך מיצרי המילים ותעלותיהן – למיתולוגיה. לא מיתולוגיה קרושה של עמים ותולדות, אלא זאת שרוחשת בדמנו תחת המעטה הפילוגנטי, מסתככת בעמקי הבריאה ומסתעפת לכלל לילה מטאפיסי.

במעמקים המיתולוגיים האלה יש לך מן הסתם ברית עם השטן. כאן נהפכים שיריך לטרנסצנדנטיים, חסרי שיעור וחורגים מעבר להם, עולים על מידת הרברים שכבר נוצרו משכבר.

היום אני חוגג רגע גדול של ניצחון. פג הקסם – כל אשר אספתי מן ההשתאות, כל אשר העליתי למזימים בהתקפי הערצה, כל מה שהיה נוכרי ונגדי – כל זה מגדיר אותי עכשיו ומקבלני. תודה.

ברונו שולץ

דרוהוביץ', 26 בינואר 1934

פלוריאנסקה 10

אל טראוש בֶרְזַח

טראוש בֶרְזַח (1905–1970), סופר ומסאי. בשנות ידירותו עם שולץ היה עורך המדור הספרותי של העיתון שליח הבוחר (Kurier Poranny), שם פרסם גם את ביקורתו על תנויות קינמן וביקורת נוספות על יצירות שולץ. בין השאר של ויטולד גומברוביץ.

אדוני היקר!

אני זקוק לחבר. דרושה לי קרבתו של אדם כלבכי. אני נכסף לתמיכה מן העולם הפנימי הוזה שעל קיומו אני מצהיר. להחזיק אותו כל הזמן רק מכוח האמונה האישית שלי, לשאת אותו כנגד הכול בכוח העיקשות שלי – יגיעתו של אטלס וייסוריו. לעתים נדמה לי שבמחווה המתוחה האאת של נשיאה בעול אני נושא רק אין על כתפי. הייתי רוצה להניח לרגע את המשא הזה על כתפיהם של אחרים, ליישר את הגו ולהתכונן במה שנשאתי.

אני זקוק לשותף ליוזמות נועזות של גילוי. מה שלאדם אחר עלול להיות סיכון, אי-אפשרות, גחמה שהועמדה על ראשה – נהפך למציאות כשהוא משתקף בארבע עיניים. העולם כמו ממתין לשותפות הזאת: סגור עד כה, צפוף, בלי תוכניות לעתיד – מתחיל להבשיל בצבעי מרחקים, להיסדק ולהיפתח לעומק. תפאורות מצויירות מעמיקות לכלל תוכניות ממשיות, החומה מאפשרת לנו עכשיו כניסה לממדים בלתי מושגים עד כה, הפךסוק המשורטט על רקיעי הסתיו קם לתחייה כמו בפנטומימה. טוב הרבר שאתה אינך מושלם, שאתה צורך יותר מדי זמן. שאתה בוודאי מלא אירועים לא־רשמיים, פעולות שאינן נרשמות, שבוולעות את הזמן ממש לפני האף, עוד לפני שהפן הרשמי שלך יחליט, אחרי גינונים רבים, לטעום ממנו. שהרי מישהו בוודאי בולע אותו ומישהו נהנה ממנו.

חולשת האדם מסגירה לנו את נשמתו, הופכת אותו לנוקם. זהו האלקטרון שהעדרו מיננן אותה ומכשירה לקשרים כימיים. בלי חולשות הוא היה סגור בתוך עצמו ולא נזקק לרבר. רק הפגמים מעניקים לאדם טעם ועושים אותו מושך.

אני שמח לאין שיעור שניפגש. בוא בבקשה היישר אלי. אני נשאר כאן עד 1 ביולי. בינתיים אין לי תוכניות לעזוב. אולי נחשוב על משהו יחד. הייתי רוצה להראות לך קודם כול את דרוהוביץ' והסביבה ולראות בעיניך את תפאורת נעוריי; להוליך אותך לתוך הפרקים הבלתי כתובים של חנויות קינמון. בוא בבקשה. **דרישת שלום לבבית,**

ברונו שולץ

דרוהוביץ', 21 ביוני 1934

כתובתי: דרוהוביץ',

פלוריאנסקה 10

^[1] מתוך הספר "ברונו שולץ: מבחר מכתבים, רשימות ורישומים", ירואה אור בימים אלה בהוצאת מאגנס